

EL DIARI SURREALISTA DE J. V. FOIX

Antoni Mestre Brotons

Universitat d'Alacant

1. POESIA O AUTOBIOGRAFIA?

L'origen del *Diari 1918* de J. V. Foix es troba en uns quaderns escrits, si fa no fa, de 1911 a 1956. Aquests textos van donar lloc també a una altra obra, titulada *Catalans de 1918* i publicada el 1965. El *Diari 1918* és fruit d'una profunda reelaboració i està compost per diferents obres publicades en dates força separades: *Gertrudis* (1927), *KRTU* (1932), *Del Diari 1918* (1956), *L'estrella d'en Perris* (1963), *Darrer comunicat* (1970) i *Tocant a mà* (1972). Tots aquests volums es van editar junts i amb un títol comú el 1981. Respecte a la integritat dels diaris de Foix, Martí (1998, 25) considera que *Cròniques de l'ultrason* (1985) i el poema *L'estació* (1984) són també productes de l'escriptura diarística de l'autor. Al contrari que el *Diari 1918*, *Catalans de 1918* representa un diari més ortodox: el seu estil no és prosa poètica, narra experiències ajustades als paràmetres del món real i està encapçalat i estructurat amb dates, tot i que les entrades s'agrupen per figures d'escriptors: Pompeu Fabra, Josep Carner, Joaquim Folguera, Joan Salvat-Papasseit i Carles Riba. A cada personatge, corresponen entrades d'anys distints.

Respecte a la tria de la data inclosa en els dos títols, Panyella (1989) afirma que 1918 és l'any en què Foix, un cop finalitzada la seua formació intel·lectual, enceta la producció literària i periodística i l'activitat política. Així, l'escriptor fixa també les coordenades en què se situa generacionalment: d'una banda, és coetani dels escriptors i artistes de l'avantguarda i dels intel·lectuals nacionalistes; d'una altra, històricament s'esdevé la fi de la I Guerra Mundial i la irrupció dels estats centreeuropeus. *Catalans de 1918* és una obra que teoritza aquesta generació i estableix la imatge que vol llegar de si mateix en tant que escriptor i intel·lectual.

El *Diari 1918* és probablement una de les obres que més s'allunya de les directrius canòniques del gènere. El mateix autor i la crítica el

qualifiquen de *diari*. De tota manera, una revisió més precisa de la bibliografia que ha suscitat el *Diari 1918* revela una confusió de perspectives: d'una banda, hi ha estudiosos que l'aclamen com una obra eminentment poètica, sense referències a l'estatut autobiogràfic; d'altra banda, altres estudiosos, sense menystenir-ne la dimensió lírica, s'hi han aproximat des del punt de vista de l'anomenada *literatura del jo*. La fragilitat de les etiquetes genèriques aplicades al cas de Foix s'afegeix, per un altre cantó, a la mateixa indefinició del gènere, afectat per la manca d'una codificació consistent.

Llevat d'Enric Bou (1993) i d'Antoni Martí (1998) —que valoren el diari des de l'òptica de la literatura autobiogràfica—, són nombrosos els crítics que han destacat el valor poètic del diari de Foix, tot relacionant-lo amb les proses poètiques dels simbolistes —que els surrealistes situen entre els seus referents— i també amb les semblances reals i fantàstiques de Ramon Llull. Probablement, aquests estudiosos han tingut en compte la qualitat de la prosa, la rica imatgeria que embelleix el text i l'expressió d'un món absolutament personal. Carbonell (1987, 407) el caracteritza com un laboratori d'idees estètiques, un dels tòpics més usuals per a definir aquest gènere: el diari com a taller literari d'on s'extrau el material que afaïçonarà obres posteriors. Per a Panyella (1989, 16), el *Diari 1918* constitueix el corpus més rellevant de la «creació poètica foixiana». Romeu i Figueras (1984, 93) subratlla, així mateix, l'interès que representa per a la poesia. Els textos que integren l'obra —i que denomina «prosas poètiques»— mostren «la posició de l'autor enfront de l'art i del seu propi menester poètic». Gimferrer (1974) també destaca al llarg del seu estudi el lligam amb la poesia, la riquesa de símbols i el tema de la identitat. A més, concreta que els dos últims volums —*Darrer comunicat* i *Tocant a mà*— se centren de manera més específica en la poesia i la condició del poeta. El mateix Foix, en el pròleg a *Del «Diari 1918»* —inclòs en *Diari 1918* com hem indicat—, reforça l'opinió dels estudiosos quan afirma explícitament adreçar-se «als qui investiguen en els comellars de la poesia per amor del Bell —o del Rar!—, no pas als historiadors de la literatura amb atribucions abusives de crítics i refusats per la divina presència» (1987, 45-46). Tampoc no es

dirigeix, doncs, a un lector prototípic de diaris, sinó més aviat, a un lector de poesia o als poetes mateix, tot i que es tracta en realitat d'un atac a la crítica, que no va rebre bé —no va entendre— la seua proposta literària. A més, Foix també anomena els textos que contenen *Del «Diari 1918»* «poemes», «semblances» o «aparences» i que constitueixen el resultat de la seua «investigació estètica», amb «propòsits exclusivament literaris».

Es tracta, doncs, d'una obra híbrida, és a dir, d'un diari escrit en prosa poètica o d'un conjunt de proses poètiques en forma de diari? Per què Foix manté la denominació de *diari* en una obra que ell mateix considera poesia? Si es tractara d'un diari en prosa poètica avantguardista, el món oníric col·lideix amb la noció de referencialitat o verificabilitat associada als gèneres autobiogràfics. Si, per contra, es tractara de proses poètiques en forma de diari, Foix transgredeix bona part de les convencions genèriques, com veurem després.

2. UN NOU CÀNON?

L'estudiós que ha plantejat directament la qüestió sobre la condició genèrica del diari de Foix és Antoni Martí (1998), que esgrimeix el criteri de la periodicitat en l'escriptura com a raó que n'explica el títol. És a dir, Foix anomena l'obra *diari* perquè cada dia escrivia una prosa, no perquè fos un diari canònic o tradicional. Ara bé, l'escriptura periòdica es duia a terme en el cas dels quaderns originals en què l'autor anotava els esdeveniments i les reflexions del dia i que va servir de matèria primera per a la redacció de l'obra literària publicable, amb els retocs convenients. Així mateix, l'escriptor albergava la intenció originària de publicar una obra integrada per 365 «poemes en prosa», a imitació del *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull, tal com el mateix Foix va confessar, i que es corresponen amb la partició de jornades en un any.¹²⁴ Ja sabem que aquest projecte va quedar truncat i que només va publicar 203 proses. En canvi, igual que altres diaris com ara *Notes de París* de Josep Pla —un escriptor que també sotmet els textos a una profunda reelaboració—, el *Diari 1918* manca d'entrades toponímiques i cronològiques, substituïdes

---

¹²⁴ Martí (1998, 27-29) situa Llull i Montaigne entre els models del diari de Foix en tant que els dos autors cerquen en l'escriptura la veritat i el coneixement d'un mateix.

per títols i fins i tot per numeració. La periodicitat, tant si es refereix al diari font com si al·ludeix al projecte inicial de 365 textos, queda diluïda en el producte final.

A banda de la periodicitat, un altre dels tòpics dels diaris és l'existència d'un diari font previ. En teoria, els diaris originaris —en el cas de Foix, iniciats als 17 anys i destruïts després— són els més *purs* des d'un punt de vista ortodox, ja que conserven l'espontaneïtat desproveïda d'artificis retòrics i el caràcter personal, a més de servir d'espai on els diaristes aboquen les dèries, les preocupacions, els interessos i les reflexions sobre la política, la cultura, la literatura, el paisatge, el dia a dia. Per tant, es produeix un procés de *literaturització*, és a dir, de transformació d'uns apunts privats i subjectius en una obra amb ambició estètica adreçada a un lector públic (CABALLÉ: 1996; FREIXAS: 1996; PLA: 1997). Martí (1998, 39) matisa que, quant a Foix, la reelaboració del diari font es fa, però, a partir dels neguits del present. Ara bé, encara que l'òptica siga la del present, la manipulació hi és, com en la majoria de diaris publicats.

La crítica sovint distingeix les dues versions amb el nom de *diari* —la primera— i *dietari* —la segona. És més: habitualment s'afegeix el qualificatiu *d'íntim* a la de *diari* per realçar la recreació del món interior i diferenciar-lo dels diaris que s'obrin a l'exterior. En la graella següent, es poden comprovar gràficament les divergències entre *diari* i *dietari* segons Caballé (1996):

<i>Diari</i>	<i>Dietari</i>
Repetició i fragmentarisme	Invenió literària, artifici, discurs
Homogeni	Heterogeni
Centrat en el jo, intimitat	Reflexió estètica i cultural
Referència interna	Referència externa (com en les memòries)
Sinceritat	Manipulació d'idees, de fets i de lectures

El *Diari 1918* de Foix no s'ajusta ben bé a cap de les dues categories. En primer lloc, hi ha repetició i fragmentarisme, que són precisament els efectes d'una personalitat disgregada tal com pretén mostrar l'escriptor. D'altra banda, l'homogeneïtat ve donada pel tema

unitari: la identitat. En efecte, està centrat en el *jo* i s'hi revela un nou concepte d'intimitat derivada de la fusió de fets autobiogràfics i vivències oníriques. A més, com bé apunta Castilla del Pino (1996), igual que la identitat, la sinceritat es construeix socialment i allò que es pot o es vol revelar s'escenifica de manera convencional. En altres paraules, en última instància, depèn del lector jutjar el caràcter sincer i verídic del diari, ajudat o no per elements textuais i extratextuais. Pel que fa a la sinceritat, Foix insisteix en repetides ocasions que ha estat testimoni dels prodigis narrats. De tota manera, també considerem possible la interpretació de l'obra en tant que dietari, ja que les imatges poètiques ocupen tot el text. A més, no expressa idees estètiques o culturals, però és en si mateix un experiment poètic. També es podria entendre com una operació manipuladora la presència d'una realitat transfigurada en les planes del diari d'acord amb l'ideari estètic del surrealisme. Martí (1998) proposa el nom de *dietari* per a batejar els escrits inicials i el de *diari* per a identificar el projecte poètic. Des d'aquest punt de vista, els textos plenament referencials serien el diari font i una altra obra publicada, *Catalans de 1918*, més subjectes a les directrius canòniques del gènere. En canvi, *Diari 1918*, compost per textos refets a partir del diari font, seria una obra literaturitzada.

El diari de Foix transgredeix, doncs, aquestes i altres característiques típiques del diari i potser pretén inaugurar un nou model que no s'ajusta a cap de les classificacions realitzades pels crítics. La seua obra, que efectivament vol retratar la personalitat, avança un pas més enllà que la resta de diaris a l'ús i, des dels fets externs i públics, s'endinsa en l'esfera privada i íntima i, d'aquí, penetra en la vida subconscient.

vida exterior	vida privada	vida subconscient
Dietari	Diari	<i>Diari 1918</i>
➔		

3. ALLIBERAMENT DE LA REALITAT

Periodicitat difuminada, existència d'un diari font profundament manipulat i barreja d'elements de diari i dietari se sumen a altres alteracions formals del gènere. El *Diari 1918* conté certes traces d'un

tipus d'enunciació dística que caracteritza els textos referencials i que, més aviat, segons comprovarem, són romanalles enunciatives del diari font. Pel que fa a la dixi de persona, predomina el pronom *jo*, que alterna amb un *nosaltres* col·lectiu —en una operació de col·lectivització de l'experiència, si es vol. Fins i tot en un dels textos, l'escriptor es refereix a si mateix usant el seu cognom (1987, 55). De tots els elements dístics, l'ús fidel de la primera persona és la característica més sòlida que referma la referencialitat autobiogràfica. Ara bé, a vegades hi ha apel·lacions a un *tu* i que, tant si es tracta de l'estimada —Gertrudis, Elvira— com d'un desdoblament del *jo*¹²⁵ o del lector, anul·la l'espai íntim que crea l'escriptura diarística, en la qual el *jo* s'adreça al *jo*: no hi ha dialogisme sinó amb un mateix.

A més de l'ancoratge enunciatiu, la identitat s'estableix en el discurs autobiogràfic mitjançant uns altres requisits, alguns dels quals compleix l'obra: el títol; la coincidència entre el nom de l'autor, el narrador i el protagonista; el contingut —la identitat—; la voluntat explícita de l'autor d'oferir el text com una mostra de veritat i la publicació d'altres obres autobiogràfiques —*Catalans de 1918*. En canvi, ja hem vist que la presentació editorial —en els paratextos— i la crítica valora l'obra en tant que recull de proses poètiques i en deixa al marge, en ocasions, l'estatut autobiogràfic. Així mateix, les tècniques narratives i l'estil s'allunyen força de la resta de diaris. Ateses aquestes desviacions de la norma, és comprensible que el pacte autobiogràfic es desestabilitze. El contracte de lectura que proposa Foix en el seu diari és, doncs, distint: el referent no és, com en la resta de diaris, la realitat tangible, sinó el món oníric i subconscient, encara més difícil de verificar que l'altre, però que l'escriptor suggereix que és igual de *real*.

Quant a la dixi temporal, Foix esborra l'encapçalament per dates i opta per estructurar els textos amb títols temàtics —«El cardenal Richelieu fa gala pública dels seus vicis privats»— o, en ocasions,

---

¹²⁵ El desdoblament del *jo* es produeix de manera constant en el diari i, des del punt de vista dels referents poètics de Foix i el surrealisme, és una herència de Rimbaud: «No; jo era un altre: obria els ulls, i la imatge els tancava; cloïa la boca, i la imatge la badava» (FOIX: 1987, 123).

remàtics —«Notes sobre la mar». Ara bé, empra el present i el pretèrit anterior, que marquen una consonància absoluta entre el temps de l'escriptura i el temps dels fets:

Per defugir-lo, el senyor rector, amagant-se sota el seu ample mantell negre, ha pres figura de gàrgola centenària a la cornisa del campanar; i jo, convertit en l'orat del poble, em passo el dia dibuixant la imatge del sol per les parets i els seus atributs divins (FOIX: 1987, 34).

També hi ha marques díctiques temporals no expressades pels verbs i que al·ludeixen a moments concrets del dia: «aquesta matinada», «ahir tarda», «aquest matí», «avui».

Els desdoblaments i la col·lectivització del *jo*, la ruptura de l'espai íntim que implica dirigir-se a un *tu*, a més de l'absència d'elements díctics espacials i la feblesa dels agençaments temporals, representen tant un allunyament de l'enunciació autobiogràfica canònica, com un reflex d'aquesta crisi de la personalitat que es palesa en tot el *Diari 1918*. Així mateix, donen compte de la transgressió dels fonaments de l'espai, el temps i la unitat personal que preconitza el surrealisme per assolir la llibertat total de la consciència individual sense subjeccions de cap mena. De fet, una de les aportacions més conspícues del surrealisme rau en les transformacions, les multiplicacions i els desdoblaments de la personalitat; la disgregació de les fronteres espacials i temporals; la fusió entre somni i vigília, el món natural i l'artificial, el regne vegetal i els éssers humans. Al capdavant, s'esdevé un trencament dels paràmetres d'aprehensió de la realitat que es materialitza en la manca de submissions a les lleis de la física i que, lingüísticament, s'assoleix mitjançant els mecanismes díctics de referència a una identitat —l'emissor—, un lloc i un temps. Si es considera que un diari és un text que atrapa un subjecte en un temps i un espai concrets, el diari de Foix, en canvi, propicia l'atemporalitat, l'atopia i la disgregació de la personalitat; en suma, allibera el subjecte dels dictats de la realitat.

La feblesa —ruptura total en ocasions— de les coordenades enunciatives distorsionen els fonaments de la realitat tangible, però hi ha també altres operacions lingüístiques que creen relacions de significats incompatibles: combinacions asemàntiques entre adjectiu i substantiu,

cadena causal estranya i contradiccions. A més, l'estructura narrativa no avança linealment cap a un desenllaç, sinó que es desenvolupa en cercles concèntrics. Foix, en sintonia amb la resta de creadors surrealistes, pren la realitat com a referent per reelaborar-la tot establint coordinacions noves entre els diferents elements que la componen i que en el món anomenat *real* són inconciliables. Si es vol, la realitat factual es completa amb la realitat subconscient i es fonen.

4. CONSTRUCCIÓ O DECONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT?

Com la resta de diaristes, Foix fa servir el diari com un mètode per a dur a terme una recerca sobre si mateix. Aquest és el propòsit principal de la seua obra i és present en totes les parts que el componen. La construcció de la identitat està sotmesa al temps; per això, al llarg de les pàgines d'un diari qualsevol, el lector observa l'evolució del diarista. Des d'aquesta perspectiva, es considera que un diari reflecteix millor la realitat psicològica: les contradiccions, els titubejos, els canvis, les paradoxes i, al capdavall, el desenvolupament de la personalitat. Segons Martí (1998, 58), Foix opta pel diari després de la decepció que sent amb el país, és a dir, en certa manera s'aixopluga en un espai d'escriptura íntim, protegit de l'exterior, que mostra el trasbals personal i l'esforç per redreçar-se.

Així mateix, el surrealisme també burxa en l'interior, amb la qual cosa es produeix una confluència d'interessos entre poesia, surrealisme i diari. De fet, el coneixement profund de l'ésser humà que propicia el surrealisme implica endinsar-se en allò més recòndit de la subjectivitat i de l'anomenada realitat superior, màgica i irracional, presentada com a alternativa al limitat i equívoc món real (TRICÀS: 1986, 23). Com hem comentat abans, el diari de Foix es nodreix de fets autobiogràfics, però s'enriqueix amb les vivències interiors, amb la qual cosa s'obté un fresc complet de la intimitat de l'escriptor. Ara bé, experiències conscients i somni no estan netament separats i aquí radica, doncs, un dels trets específics de l'obra. Per a Foix, la recerca de la personalitat pròpia ha d'incloure el subconscient. Així, si com indica Balaguer (1997, 113), es tracta de dotar els actes i els pensaments d'una significació —produïda a posteriori— més enllà de la superfície, descobrir relacions, motivacions i, en suma, «el sentit més profund del seu ésser», és obvi que cal incloure

l'activitat subconscient en aquesta operació d'autoconeixement. El procés de descobrir-se a si mateix significa també un exercici de construcció de la identitat. Quant al diari de Foix, més que un confessor, un confident, un contertulià o un psicòleg, hauríem de parlar de psicoanàlisi, en sintonia amb els postulats surrealistes que el fonamenten. Com és sabut, Carl Gustav Jung concebia el diari com un mètode efectiu per a obrir les portes del subconscient.¹²⁶ El diari és, així, un instrument per a recordar els somnis i interpretar els símbols personals que expliquen la personalitat. De fet, el valor terapèutic dels diaris sovint ha estat apuntat per escriptors i crítics.

En tant que els diaris narren la història d'una personalitat, Enric Bou (1993) esbossa el perfil biogràfic de Foix a través dels textos que componen el *Diari 1918* i hi diferencia tres períodes: la joventut —*Gertrudis* i *KRTU*—, la maduresa —*Del Diari 1918* i *L'estrella d'en Perris*— i la vellesa —*Darrer comunicat* i *Tocant a mà*. De fet, malgrat la distanciació de l'obra de Foix respecte als altres diaris, Bou (1993, 104) —seguint Gimferrer (1974)— considera que reflecteix la construcció de la personalitat, tot i que en aquest cas és, més aviat, el contrari: l'anorreament del *jo*, la desintegració de l'individu en el món modern, la crisi de la identitat. Segons Gimferrer (1974), aquest estranyament de l'escriptor es palesa sobretot en les dues primeres parts publicades —*Gertrudis* i *KRTU*—, que evidencien l'aclaparament en un món hostil i la por davant la possibilitat de retornar a la infància, a l'úter matern, a la destrucció i el no-res.

Com hem apuntat, la psicoanàlisi i el surrealisme desclouen les portes d'una nova realitat —el subconscient— i mostren la impossibilitat de crear una identitat unitària. La modernitat és l'era del *jo* doble, transformat, disgregat —esquizoide? L'individu, doncs, pot presentar-se sota un aspecte fragmentat, discontinu, incoherent. De fet, com és sabut, la literatura europea del segle XX ja no exhibeix personatges ben perfilats i dominats per l'autor, sinó que estan abandonats a les seues reaccions espontànies, mancades d'explicació. La personalitat difuminada es corres-

---

¹²⁶ Bou (1993) proposa l'estudi del *Diari 1918* des d'una perspectiva lacaniana o mitocrítica.

pon paral·lelament amb l'alliberament dels esquemes de fabulació de la realitat: el control narratiu que dóna cohesió als personatges i al món recreat deixa pas al que és associatiu; la descripció objectiva es canvia per la interpretació relativista i mutable; la continuïtat es dissol a favor de les ruptures brutals de seqüències. Es liquiden les referències fixes i les oposicions entre interior i exterior; s'instauren els punts de vista múltiples i els espais sense límit ni centre. L'obra moderna, literària o plàstica, tal com apunten els postestructuralistes, és oberta: deixa en les mans del lector la tasca d'interpretar-la, de donar-li un sentit coherent.

5. CAP A UNA NOVA NOCIÓ DE VERITAT I REALITAT

Lejeune (2007) adverteix que la clau del diari és la veritat, l'absència total d'invenció. Gràcies a l'espai de veritat que brinda el diari i la resta de gèneres autobiogràfics, el subjecte pot investigar la seua identitat amb garanties. Per tal de sotmetre el diari a la veritat, el diarista ha de mostrar-se sincer i ha d'exhibir-se en la seua intimitat. Ara bé, l'assumpció del diari com un text fonamentat en la veritat d'allò que s'hi narra és una qüestió relacionada amb el pacte de lectura que l'autor proposa al lector. Aquest assumeix que el diari conta la veritat, malgrat no disposar d'elements prou fidedignes per a ratificar-ho. Qüestionar, doncs, la veracitat del diari és inútil, o si més no, el lector haurà de valorar-ne unes altres virtuts per a gaudir-ne i per a qualificar-lo. De tota manera, la premissa de la veritat esdevé una condició òptima per a portar a terme la recerca sobre un mateix, objectiu de bona part dels diaristes.

Un dels retrets que s'han dirigit al diari de Foix és, precisament, la manca d'intimitat que s'hi detecta. Martí (1998, 109-110) considera que la intimitat, en Foix, rau en la problemàtica de l'individu que reflecteix i en la subjecció a la quotidianitat, a partir de la qual, però, crea l'al·legoria. Com que la veritat és, doncs, una construcció discursiva, Martí (1998, 135) iguala veritat a escriptura i, des d'aquesta perspectiva, «es tracta d'un veritable diari en tant que narra la història d'una escriptura, que és tant com narrar la veritat d'un individu». L'únic cert és, doncs, l'escriptura; el lector només té accés al discurs, que construeix la realitat i és l'únic marc de referència: més enllà no hi ha res o, en qualsevol cas, res que es pugui conèixer.

A més, com ja hem explicat abans, el que destaca en el diari foixià és la matèria narrada, que s'escapa als límits imposats per la raó i no s'ajusta al món tangible que, de manera convencional, s'accepta com a real.¹²⁷ Més concretament, l'obra reflecteix un món surreal i, bàsicament, és per aquest motiu que s'allunya del concepte tradicional del gènere.

El problema és com pot el lector subscriure el pacte de lectura referencial i autobiogràfic en un diari que conté personatges, accions i escenaris meravellosos, propis d'un món possible inversemblant. El lector, doncs, firmarà el contracte de lectura autobiogràfic i referencial només si accepta el nou concepte de realitat que defensa l'escriptor, una realitat en què somnis i al·lucinacions es (con)fonen amb els esdeveniments quotidians; només si accepta que l'únic a què es pot aferrar és el text mateix i que el text és l'única veritat. De fet, Foix (1987, 45) fa que el lector es qüestione els límits del real, la noció tradicional del terme. Així, en el preàmbul a *Del «Diari 1918»*, posa entre interrogants la matèria narrativa dels textos: «Irrealitat concreta o secrets del Real?». Per a Foix, aquesta nova realitat és poètica, i no la localitza sols a l'exterior, sinó que l'aboca fora, ja que el subconscient opera sobre la realitat tangible.

Per això, el món recreat en el diari manlleva elements al món sensible: d'una banda, a vegades les accions narrades es localitzen en escenaris concrets —Sarrià, la costa catalana—, que poden albergar uns altres elements reals, com ara periòdics de l'època; però també hi ha ambients medievals, per exemple, en *L'estrella d'en Perris*. D'altra banda, alguns personatges són éssers concrets i reals, com ara Joan Miró, tot i que aquests es barregen amb figures històriques del passat —per exemple, Ramon Llull— i personatges imaginari propis d'un món primitiu: pirates, pastors, carboners. Òbviament, hi ha proses que no relaten cap acció inversemblant,¹²⁸ però el diari de Foix mescla el món oníric amb el sensible, en sintonia amb la ruptura de límits que proposa el surrealisme: «Perquè han ullprès la pubilla del Mas, tocant al riu, els

---

¹²⁷ Balaguer (1997, 109) adverteix que el dubte entre el real i l'imaginari és un tret dels diaris més actuals.

¹²⁸ La prosa titulada «Ahir es va sentir...» (FOIX: 1987, 126).

bous de la llaurada, quan ella els mira, s'aixequen nou pams de terra» (FOIX: 1987, 56); «Quan m'han vist, amb tots dos ulls, que jo caminava damunt l'aigua, m'han pres per un bruixot» (115); «Les parets de la tintoreria són peludes i, a mitjanit, si les palpeu bé, hi trobareu amagats ulls de noies adolescents» (32).

Tot i l'ús de certes fórmules d'autenticació dels fets, característiques de la literatura autobiogràfica —«Els fets són els fets, i jo n'era testimoni» (175)—,¹²⁹ de la inclusió d'algunes dades verificables —l'escriptor al·ludeix a la lleva de 1914, als 21 anys, edat en què en efecte comença el servei militar (68)—, l'aparició del cognom Foix i l'ús de la dixi de primera persona i de temps, les transgressions de les normes del món real i de l'esquema enunciatiu díctic revelen uns textos que remetent a una realitat inversemblant, a l'altra banda del mirall, al *Misteri*, on resideix la *veritat*:

Aquest fet, ja registrat als arxius, va fer que, a la terra dels meus, posar-se *de cara a la paret* té un sentit divers al del càstig escolar. Entre nosaltres, testimonis reivindicats, vol dir *donar la cara*, a frec de casa mateix, a un infinit curullat de prodigis i de miracles latents. *Tocant a mà* (1987, 204).

Per tant, l'autor dóna estatut de veritat a allò que narra, tot remarcant que ho ha presenciat, i que la realitat de què parteix i la irrealitat són el mateix.

---

¹²⁹ Tricàs (1986, 167) enumera diferents estratègies d'autenticació de la realitat que, des d'un punt de vista autobiogràfic, servirien per a crear referencialitat: comentaris que constaten la manca de lògica i de versemblança dels fets, interrogants dirigits a un interlocutor que intenten trobar una explicació davant els fets insòlits, localització de l'acció i dels fets fantàstics en unes coordenades reals espai-temps, fórmules que pretenen fer creure que els fets insòlits no tenen res d'extraordinaris sinó que són rutinaris, fórmules testimonials que ratifiquen que l'escriptor ha presenciat els esdeveniments i, finalment, conferir la veu narrativa a personatges que no semblen sospitosos de deliris.

Igual que el testimoniatge d'una època,¹³⁰ un altre dels llocs comuns dels diaris és el reflex de la vida quotidiana, l'apunt dels fets trivials i rutinaris, rere els quals, sovint, s'oculta un prodigi extraordinari (BALAGUER: 1997, 116). A més, aquesta operació està dotada fins i tot d'un valor cognoscitiu, ja que la forma de percebre el món comença a partir de l'observació de les coses petites i quotidianes. En aquest sentit, el diari de Foix és en part original perquè integra el món oníric en el món real i quotidià. De fet, segons Gimferrer (1974), la quotidianitat és un tret característic de l'onirisme foixià, mentre que la utilització de mots arcaics revela la presència d'un món ocult rere el diari. Per a aquest estudiós, les anècdotes reals són el punt de partida per al desplegament visionari de Foix. L'assimilació de la realitat sensible es fa mitjançant l'activitat psicològica subconscient, que actua en un nivell no racional. Al capdavant, no es pot comprendre la realitat, ni el *jo*, menystenint «l'altra vida», la que escapa als filtres de la raó.

6. CONCLUSIONS: UN NOU CONCEPTE DE DIARI

El *Diari 1918* manca d'elements textuais suficients que permeten d'interpretar-lo com una obra referencial, condició indispensable dels gèneres autobiogràfics. L'obra foixiana no manifesta problemes d'adscripció al gènere diarístic si considerem característiques com l'existència d'un diari font, l'enunciació en primera persona, l'ús del pretèrit anterior —que marca un temps immediatament anterior al moment de l'escriptura—, la presència de fórmules d'autenticació dels fets relatats, el fragmentarisme, la narració de la història d'una personalitat i l'exploració del *jo* propi. En canvi, l'allunyen del cànon l'absència de periodicitat, la falta de consignació de dates i de llocs, i d'altres elements d'íctics temporals i espacials, encara que molts diaris d'altres autors tampoc no respecten fidelment les prescripcions del gènere.

---

¹³⁰ Com hem assenyalat, el diari de Foix no està abocat a l'exterior, sinó a l'interior. De tota manera, com bé afirma Martí (1998, 53), el diarista no és tant un testimoni d'una època com l'epicentre del sentit del seu temps, és a dir, el mateix *jo* representa un temps històric determinat.

Les teories modernes sobre l'autobiografia han posat en relleu la impossibilitat de basar-se en dades formals per a establir la referencialitat, és a dir, no hi ha diferències entre ficció i no-ficció si s'atén només la matèria verbal de les obres. Però la novetat que proposa el diari foixià no va en aquesta línia. La seua singularitat radica en la noció de realitat reflectida —un món quotidià que dóna cabuda a fets onírics—, el valor de veritat atorgat al text —únic referent— i la formulació poètica de la prosa. L'obra s'escapa a les condicions del pacte autobiogràfic canònic, però com en la resta de diaris, depèn del lector subscriure'l o no. El problema radica en el fet que els gèneres autobiogràfics estan associats a unes categories —veritat, realitat, referencialitat— qüestionades a partir de la modernitat en el segle XX.

El diari surrealista de Foix supera els conceptes tradicionals d'identitat, veritat, sinceritat i realitat. L'intent de l'escriptor és agosarat: reflectir un *jo* disgregat en un gènere que, precisament, intenta copsar-ne els elements que el doten de cohesió; donar cabuda al somni en un gènere associat als fets verificables. Arran dels descobriments de la psicoanàlisi, de l'accés a una nova realitat —el terreny del subconscient—, mostrar una única veritat és mistificar, seguir pensant que la realitat és tan sols el que perceben els sentits. L'individu, alliberat de les cadenes que el subjecten a l'imperi de les lleis físiques i als dogmes, apareix com un ésser en total llibertat, proveït de múltiples personalitats, en un procés de canvi i de transvasament continu d'un paradigma a un altre. L'escriptura, que reflecteix el seu *jo* i la seua veritat, no pot encotillar-se en motlles expressius realistes o referencials. La veritat no es troba en el món dels fets, en la realitat sensible, sinó en el somni o, si més no, és la suma d'ambdues coses. De fet, Foix s'esforça per conciliar vida quotidiana i prodigi. A més, malda perquè el lector accepte la noció de realitat que li proposa, tot insistint ara i adés que ell mateix ha estat testimoni dels esdeveniments relatats; una realitat fantàstica, onírica, que sorgeix de la quotidianitat, que s'hi fon: «les terres de l'Ultrason».

Els coetanis de Foix no van entendre aquest gir que la modernitat planteja respecte al passat; en canvi, la nova generació d'escriptors de la dècada dels setanta reivindica l'obra del poeta i d'altres creadors avant-guardistes. En general, aquests creadors anomenats «experimentalistes»

propugnen l'alliberament de la realitat «objectiva», «referencial», «verificable»; defensen la idea que l'inconscient es fa aprehensible mitjançant el llenguatge; critiquen el discurs de la veritat i del sentit únic; posen èmfasi en la crisi dels conceptes de referencialitat i de ficcionalitat i, al capdavant, qüestionen el concepte de realitat i de realisme literari (PONS: 2007). Des d'aquests nous plantejaments, el diari convencional —i tota la literatura de tradició realista— no serveix per a expressar la visió de l'art i de l'experiència que preconitzen les avantguardes i, més tard, l'experimentalisme —o, si es vol, les teories postestructuralistes, o el postmodernisme— i que s'expressa en la ruptura i la fusió de dicotomies com ara realitat/somni, real/irreal, humà/no humà, jo/tu, present/passat i ficció/no-ficció.

BIBLIOGRAFIA

- BALAGUER, Enric (1997): «Recull domèstic, recull líric: apunts sobre l'escriptura dels diaris íntims», en M. Dolors BURDEUS *et al.*, *La diversitat discursiva*, Castelló, Universitat Jaume I, p. 109-120.
- BOU, Enric (1993): «J. V. Foix o la desintegració del jo», en *Papers privats. Assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Barcelona, Ed. 62, p. 99-104.
- CABALLÉ, Anna (1996): «Ego tristis (El diario íntimo en España)», *Revista de Occidente*, 182-183, p. 99-120.
- CARBONELL, Manuel (1987): «J. V. Foix», en Joaquim MOLAS *et al.*, *Història de la literatura catalana*, vol. 9, Barcelona, Ariel, p. 377-412.
- CASTILLA DEL PINO, Carlos (1996): «Teoría de la intimidad», *Revista de Occidente*, 182-183, p. 15-30.
- FOIX, J. V. (1965): *Catalans de 1918*, Barcelona, Ed. 62.
- (1987): *Diari 1918*, Barcelona, Ed. 62 [1a edició de 1981].
- FREIXAS, Laura (1996): «Auge del diario ¿íntimo? en España», *Revista de Occidente*, 182-183, p. 5-14.
- GIMFERRER, Pere (1974): *La poesia de J. V. Foix*, Barcelona, Ed. 62.
- LEJEUNE, Philip (2007): «El diari com a antificció», en Joan BORJA *et al.* (ed.), *Diaris i dietaris*, València-Alacant, Denes, p. 13-24.

- MARTÍ, Antoni (1998): *J. V. Foix o la solitud de l'escriptura*, Barcelona, Ed. 62.
- PANYELLA, Vinyet (1989): *J. V. Foix: 1918 i la idea catalana*, Barcelona, Ed. 62.
- PLA, Xavier (1997): *Josep Pla: ficció autobiogràfica i veritat literària*, Barcelona, Quaderns Crema.
- PONS, Margalida (2007): «Formes i condicions de la narrativa experimental (1970-1985)», en Margalida PONS (ed.), *Textualisme i subversió: formes i condicions de la narrativa experimental catalana (1970-1985)*, Barcelona, PAM, p. 7-79.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep (1984): «Aproximacions al *Diari 1918*», en *Sobre Maragall, Foix i altres poetes*, Barcelona, Laertes, p. 93-97.
- TRICÀS, Mercè (1986): *J. V. Foix i el surrealisme*, Barcelona, Edicions Anglo-catalanes.